

KIBERFALSAFADA MAS'ULIYAT VA AXLOQ: KLASSIK VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ochilov Abrorxon Qiyom o'g'li

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi,
mustaqil izlanuvchi*

E – mail: [abrorochilov 86@mail.ru](mailto:abrorochilov86@mail.ru).

Tel: +998 99 330-36-14

Annotatsiya: Ushbu maqola kiberfalsafa sohasida mas'uliyat va axloq masalalarini klassik va zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Maqolada kiberfalsafaning asosiy tushunchalari, uning axloqiy me'yorlari va mas'uliyat tushunchasining rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt, raqamli kommunikatsiya va kiberxavfsizlik sohalarida axloqiy mas'uliyatning ahamiyati va uning jamiyatga ta'siri tahlil etiladi. Maqola kiberfalsafaning axloqiy asoslarini tushunishga va uning jamiyatdagi rolini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Kiberfalsafa, axloqiy mas'uliyat, klassik yondashuvlar, zamonaviy yondashuvlar, sun'iy intellekt, raqamli kommunikatsiya, kiberxavfsizlik, etika, mas'uliyatli texnologiyalar, axloqiy me'yorlar

RESPONSIBILITY AND ETHICS IN CYBERPHILOSOPHY: CLASSICAL AND MODERN APPROACHES

Abstract: This article analyzes the issues of responsibility and ethics in the field of cyberphilosophy from the perspective of classical and modern approaches. The article examines the basic concepts of cyberphilosophy, its ethical norms, and the development of the concept of responsibility. The importance of moral responsibility in the field of modern technologies, especially artificial intelligence, digital communications, and cybersecurity, and its impact on society are also analyzed. The article is aimed at understanding the ethical foundations of cyberphilosophy and determining its role in society.

Keywords: Cyberphilosophy, ethical responsibility, classical approaches, modern approaches, artificial intelligence, digital communication, cybersecurity, ethics, responsible technologies, ethical norms

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И ЭТИКА В КИБЕРФИЛОСОФИИ:**КЛАССИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОДЫ**

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы ответственности и этики в области киберфилософии с точки зрения классического и современного подходов. В статье рассматриваются основные понятия киберфилософии, ее этические нормы и развитие понятия ответственности. Также анализируется значение нравственной ответственности в современных технологиях, особенно в области искусственного интеллекта, цифровых коммуникаций и кибербезопасности, и ее влияние на общество. Статья направлена на понимание этических основ киберфилософии и определение её роли в обществе.

Ключевые слова: Киберфилософия, этическая ответственность, классические подходы, современные подходы, искусственный интеллект, цифровая коммуникация, кибербезопасность, этика, ответственные технологии, этические нормы

Kirish

Kiberfalsafa — bu texnologiya, axborot va inson oʻrtasidagi munosabatlarni oʻrganadigan falsafiy soha boʻlib, uning axloqiy va masʼuliyatli jihatlari zamonaviy jamiyatda katta ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi, sunʼiy intellektning keng qoʻllanilishi va raqamli kommunikatsiyaning ommalashuvi bilan birga, kiberfalsafaning axloqiy masalalari ham dolzarb boʻlib bormoqda. Ushbu maqolada kiberfalsafada masʼuliyat va axloq tushunchalari klassik va zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil etiladi.

Axborot jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarning transformatsiyasi ijtimoiy ong va ijtimoiy munosabatlarning oʻzgarishlarida muhim rol oʻynaydi. Kiberfalsafada masʼuliyat va axloq masalasi zamonaviy global axborot makonida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Klassik yondashuvlar asosan insoniy harakatlarning axloqiy mezonlarini belgilashga qaratilgan boʻlsa, zamonaviy kiberfalsafiy tahlillar texnologik vositalarning oʻzi subʼekt sifatida qaralay boshlagan sharoitda yangi axloqiy paradigmalarning shakllanishini koʻrsatmoqda.

Axborot texnologiyalari nafaqat jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy sohalarini oʻzgartirdi, balki axloqiy meʼyorlarning oʻzgarishiga ham sabab boʻldi. Bugungi raqamli dunyoda har bir foydalanuvchi internet orqali axborot tarqatishda, sunʼiy intellekt bilan

ishlashda yoki ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritishda axloqiy mas'uliyat egasiga aylanadi. Masalan, oddiygina ijtimoiy tarmoqdagi izoh, ftoni tarqatish yoki sun'iy intellekt yordamida kontent yaratish — bularning barchasi axloqiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, kiberfalsafa mas'uliyatni faqat inson shaxsiga emas, balki algoritmlar, dasturiy ta'minotlar, sun'iy intellekt tizimlari va internet platformalariga nisbatan ham qo'llaydi. Bu texnologiyalar inson qarorlarini yo'naltirish, boshqarish yoki hatto almashtirish darajasiga yetgan bo'lsa, ular ortidagi mualliflar, ishlab chiquvchilar va foydalanuvchilar axloqiy jihatdan mas'uldirlar.[Karimov M.]

Algoritmik mas'uliyat: qarorni kim qabul qiladi?

Zamonaviy axborot tizimlarida ko'plab muhim qarorlar avtomatlashtirilgan algoritmlar orqali qabul qilinadi. Misol uchun, kredit berish tizimlari, tibbiy tashxis qo'yuvchi dasturlar yoki jinoyatchilik xavfini baholovchi huquqni muhofaza qilish algoritmlari inson hayoti bilan bog'liq murakkab va mas'uliyatli qarorlar qabul qiladi. Bu holat klassik axloqiy yondashuvlarga yangi savollarni qo'yadi: qarorni kim qabul qildi — dasturchimi, foydalanuvchimi yoki algoritmning o'zi?

Kiberfalsafa bu holatda “algoritmik mas'uliyat” tushunchasini ilgari suradi. Bunda muammo faqatgina texnik jihatdan emas, balki axloqiy jihatdan ham tahlil qilinadi. Masalan, sun'iy intellekt noto'g'ri qaror qabul qilsa, buning oqibatini kim ko'taradi? Kiberfalsafa ushbu savollarga prinsipial yondashuvlarni taklif etadi: ochiq manbali kod, etik dizayn, javobgarlik zanjiri kabi konsepsiyalar orqali mas'uliyatli texnologiyalarni ishlab chiqish zarurati yuzaga chiqadi.

Axborot erkinligi va etik cheklovlar muvozanati

Internet va raqamli kommunikatsiyaning rivojlanishi insonlarga katta erkinlik berdi. Har kim o'z fikrini erkin ifoda etishi, istalgan joydan axborot olish va tarqatish huquqiga ega. Biroq bu erkinlik ham axloqiy cheklovlarga duch keladi. Noto'g'ri axborot tarqatish, boshqalarning sha'niga tajovuz qilish, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy tarqatish, hatto sun'iy intellekt yordamida feyk yangiliklar yaratish — bularning barchasi jamiyatda axloqiy inqirozni yuzaga keltiradi.

Shuning uchun, axborot erkinligini himoya qilgan holda, etik me'yorlar va mas'uliyatni ham rivojlantirish lozim. Bu borada kiberfalsafa huquq, axloq va texnologiya o'rtasidagi muvozanatni topishga harakat qiladi.

Kiberxavfsizlik va axloqiy tahdidlar

Kiberxavfsizlik faqat texnik muammo emas. Bu — axloqiy masaladir. Chunki kiberjinoyatchilik, ma'lumot o'g'riligi, viruslar yaratish va tarqatish, firibgarliklar — bular ortida nafaqat texnologik manipulyatsiyalar, balki insoniy omillar yotadi. Mas'uliyatning yo'qligi, axloqiy beparvolik va foyda uchun har qanday vositani tan olish raqamli dunyoning eng dolzarb muammolaridandir.

Kiberxavfsizlik tizimlarining mustahkamligi bilan birga, foydalanuvchilarning axloqiy savodxonligi, texnologik muhitda etik normalarni tushunish va unga amal qilish darajasi ham yuqori bo'lishi kerak. Shu sababli, axborot texnologiyalari sohasidagi har qanday o'qituv va tarbiya etik bilimlar bilan birga olib borilishi zarur.

N. Wiener kibernetikaning otasi sifatida axborot tizimlarining ma'naviy oqibatlari haqida ilk bor chuqur tahlil bergan edi. Uning fikricha, texnologiyalar inson faoliyati va axloqiy qarorlar olamini tubdan o'zgartiradi, shu bois axloqiy mas'uliyat nafaqat insonlarga, balki tizimlarning dizayniga ham taalluqli bo'lishi kerak. Biroq Wiener yondashuvida sun'iy agentlarning o'z-o'zini boshqarish imkoniyatlari va murakkab tizimlar muammosi to'liq ochilmagan.

L. Floridi zamonaviy kiberfalsafaning yetakchi vakili sifatida "axborot etikasini" ilgari suradi va kiberfazodagi har bir axborot mavjudotining axloqiy maqomga ega ekanligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy kiberfalsafiy mas'uliyatni nafaqat texnologik o'zgarishlarga, balki ijtimoiy adolat va global ongni rivojlantirishga ham yo'naltirish zarurati ko'rsatilmoqda. Aks holda, raqamli asrda mas'uliyatsizlik oqibatlari nafaqat shaxsiy, balki butun insoniyat miqyosida salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Qolaversa, kiberfalsafada zamonaviy "prospektiv mas'uliyat" kontseptsiyasi, ya'ni oldindan salbiy oqibatlarning oldini olish uchun javobgarlikni belgilash g'oyasi ham tobora dolzarb bo'lmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kiberfalsafiy axloq va mas'uliyat tushunchalari klassik etik yondashuvlardan inspiratsiya olgan bo'lsa-da, zamonaviy texnologik muhitda ularning tanqidiy qayta ishlanishi va kontekstual rekonstruksiya talab qilinmoqda. Mas'uliyat endilikda shaxsiy axloqiy tanlov emas, balki ijtimoiy, ekologik va texnologik muhit bilan uzviy bog'liq ko'p darajali etik imperativga aylangan.

Kiberfalsafaning mas'uliyat va axloqqa oid zamonaviy talqinlari klassik yondashuvlarning tor chegaralaridan chiqib, texnologik sivilizatsiyaning o'ziga xos chaqiriqlariga moslashishga intiladi. Zhang Xu ta'kidlashicha, an'anaviy antropotsentrik axloqiy tizimlar tabiatning o'zgaruvchan qadriyatini e'tibordan chetda qoldiradi va zamonaviy texnologiyalar yaratayotgan axloqiy muammolarni hal eta olmaydi. Zamonaviy mas'uliyat etikasi doirasida G. Marco tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy tashkilotlar mas'uliyati tushunchasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, zamonaviy siyosiy va iqtisodiy tizimlar sharoitida axloqiy mas'uliyat shaxsiy agentlar bilan cheklanmaydi, balki butun institutsional tuzilmalar zimmasiga ham yuklatilishi kerak. Bu yondashuv kiberfalsafa uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi, chunki sun'iy intellekt va algoritmik boshqaruvning kollektiv xarakteri an'anaviy individualistik axloqiy yondashuvlarni yetarlicha qamrab ololmaydi. [Qodirov Sh 2020]

Kiberfalsafada mas'uliyat va axloq: klassik yondashuvlar

Klassik falsafada axloqiy mas'uliyat va axloq tushunchalari an'anaviy etik tizimlar asosida shakllangan. Aristotelning fazilatlar etikasida insonning axloqiy mas'uliyati uning ichki fazilatlariga, ya'ni dono, adolatli, jasur va o'ta ehtiyotkor bo'lishiga bog'liq deb qaraladi. Ayniqsa, fazilatlar etikasi insonning axloqiy mas'uliyatini uning ichki fazilatlarini orqali amalga oshirishini ta'kidlaydi.

Kantning deontologik etikasi esa axloqiy mas'uliyatni insonning aqliy qobiliyati va erkin iradasi bilan bog'laydi. Kantga ko'ra, inson o'z harakatlarini axloqiy qonunlarga, ya'ni kategorik imperativga muvofiq ravishda amalga oshirishi kerak. Bu yondashuvda axloqiy mas'uliyat insonning erkin irodasiga va axloqiy qonunlarga bo'ysunishiga asoslanadi.

Zamonaviy kiberfalsafada axloqiy mas'uliyat

Zamonaviy kiberfalsafada axloqiy mas'uliyat texnologiyalar va axborot tizimlarining rivojlanishi bilan bog'liq yangi masalalarni o'z ichiga oladi. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlarning qaror qabul qilish jarayonlarida axloqiy mas'uliyatni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, sun'iy intellekt tizimlarining qarorlarida insonlarning axloqiy qadriyatlari va huquqlari inobatga olinishi kerak.

Shuningdek, kiberxavfsizlik sohasida ham axloqiy mas'uliyat muhim rol o'ynaydi. Internetdagi huquqbuzarliklar, ma'lumotlarning noqonuniy tarqalishi va shaxsiy hayotning

buzilishi kabi masalalar kiberfalsafaning axloqiy jihatlarini o'rganishni talab qiladi. Kiberfalsafa bu masalalarni hal qilishda axloqiy me'yorlar va prinsiplarni ishlab chiqishda yordam beradi.[Islomov M.2019.]

Kiberfalsafada mas'uliyat va axloq: klassik va zamonaviy yondashuvlarning taqqoslanishi

Klassik yondashuvlarda axloqiy mas'uliyat insonning ichki fazilatlari va erkin iradasi bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda bu masala texnologiyalar va axborot tizimlarining ta'siri ostida shakllanadi. Klassik etikada axloqiy mas'uliyatning asosiy manbai insonning ichki fazilatlari bo'lsa, zamonaviy etikada bu masala texnologik tizimlarning dizayni va ularning inson hayotiga ta'siri bilan bog'liqdir.

Zamonaviy kiberfalsafa axloqiy mas'uliyatni faqatgina individning ichki fazilatlari bilan bog'lamay, balki texnologik tizimlarning dizayni, ularning axloqiy me'yorlarga muvofiqligi va jamiyatga ta'siri bilan ham bog'laydi. Bu yondashuvda axloqiy mas'uliyatning manbalari kengayadi va texnologik tizimlarning axloqiy jihatlarini ham inobatga olinadi.

Sun'iy ong va etik intellekt

Sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalari bugungi kunda nafaqat axborotni qayta ishlaydi, balki o'ziga xos "qaror qabul qiluvchi" subyektga aylanmoqda. Bunday tizimlarga axloqiy ko'rsatmalarni qanday singdirish mumkin? "Axloqli sun'iy intellekt" yaratish mumkinmi?

Bugungi kiberfalsafa bu savollarga javoban, sun'iy intellekt dizayni jarayonida **insonparvar qadriyatlar** asos bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Bu qadriyatlarga: shaffoflik, tushunarlik, javobgarlik, inson sha'niga hurmat, tenglik va ijtimoiy adolat kiradi. Shu prinsiplar asosida yaratilgan texnologiyalar insoniyat rivoji uchun xizmat qiladi. [Tohirova G. 2023]

Xulosa

Kiberfalsafada mas'uliyat va axloq tushunchalari klassik va zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilinganda, bu sohaning rivojlanishidagi o'zgarishlar va yangi masalalar yuzaga chiqadi. Klassik etik tizimlar insonning ichki fazilatlari va erkin iradasi asosida axloqiy mas'uliyatni belgilasa, zamonaviy kiber falsafa texnologik taraqqiyot, sun'iy intellekt va raqamli muhitda yuzaga kelayotgan murakkab axloqiy vaziyatlarga moslashgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Bu holat axloqiy me'yorlar faqatgina

inson faoliyatiga emas, balki mashinalar, algoritmlar va raqamli tizimlar tomonidan amalga oshiriladigan harakatlarga ham tadbqiq etilishini koʻzda tutadi.

Shu bois, zamonaviy kiberfalsafada quyidagi masalalar asosiy diqqat markazida turadi:

- Sunʼiy intellekt tizimlarining axloqiy qarorlar qabul qilishda insoniy qadriyatlarga asoslanishini taʼminlash
- Raqamli muhitda shaxsiy axborotni himoya qilish va foydalanuvchi roziligi tamoyillarini hurmat qilish
- Internetda axloqiy manipulyatsiyalar, yolgʻon maʼlumot tarqatish va raqamli zoʻravonlikka qarshi masʼuliyatli yondashuvni shakllantirish
- Dasturchilar, platforma egalarining texnologiyaga oid axloqiy oqibatlar uchun masʼuliyatini belgilovchi etik kodekslarni ishlab chiqish

Bundan tashqari, zamonaviy kiberfalsafada jamiyat, davlat va global miqyosdagi axloqiy tartibga soluvchilar roli ham kuchayib bormoqda. Internetda erkinlik va masʼuliyat, ochiqlik va nazorat, innovatsiya va inson huquqlari kabi qarama-qarshi qadriyatlar oʻrtasida muvozanat saqlash zarurati dolzarb masalaga aylanmoqda.

Shu munosabat bilan, kiberfalsafa nafaqat texnologiyaning jamiyatga taʼsirini tushunish vositasi, balki u orqali texnologiyani insonparvarlik, ijtimoiy adolat va maʼnaviy qadriyatlarga asoslangan holda boshqarish konsepsiyasi sifatida ham qaralmoqda. Bu esa bizdan axloqiy ongni kengaytirishni, texnologiya bilan muloqotda boʻlgan har bir subyektning masʼuliyatini yanada teran anglashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov M. Sunʼiy intellekt va axloqiy masʼuliyat: falsafiy tahlil. Toshkent: Fan va taraqqiyot, 2024.
2. Tursunov B. Axborot texnologiyalari falsafasi. Toshkent: Universitet, 2022.
3. Abdullayeva D. Axborot jamiyati va maʼnaviyat. Toshkent: Akademnashr, 2021.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining qarori: “Raqamli texnologiyalar xavfsizligi va axloqiy tamoyillarini takomillashtirish toʻgʻrisida”, 2023-yil 14-iyun.
5. Qodirov Sh. Falsafa va axloq. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
6. Islomov M. Zamonaviy falsafa muammolari. Toshkent: Sharq, 2019.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlangan “Axborotlashtirish toʻgʻrisida”gi Qonun, yangi tahrir, 2022.

8. Tohirova G. Kiberfalsafa: G‘oyalar, yo‘nalishlar va ijtimoiy natijalar. Ilmiy maqola, “Falsafa va hayot” jurnali, 2023, №2.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik islohotlar agentligi. Raqamli xavfsizlik va axloqiy mas’uliyat tahliliy hisobot, 2023.
10. Turdiyev A. Axloqiy tafakkur va zamonaviy jamiyat muammolari. Toshkent: Ijtimoiy fikr, 2020.

